

KAPLICZKI I KRZYŻE PRZYDROŻNE W NAZWACH TERENOWYCH

(NA PRZYKŁADZIE MIKROTOPONIMÓW GMINY WRĘCZYCA WIELKA
W POWIECIE KŁOBUCKIM)

Słowa tematyczne: nazwa terenowa, mikrotoponim, onomastyka kulturowa, kapliczka, krzyż przydrożny

Jeden z podstawowych wyznaczników tradycyjnej kultury ludowej stanowi kategoria religijności (katolicyzmu). W dawnej wsi wiara w Boga miała charakter zwyczajowy i była przekazywana z pokolenia na pokolenie jako dziedzictwo przodków. Religia determinowała sens ludzkiej egzystencji i w połączeniu z naturą organizowała rytm wiejskiego życia — m.in. wyznaczała czas na pracę i odpoczynek. Oparcie reguł współżycia społecznego na zasadach Dekalogu i wielowiekowej tradycji sprawiało, że w przeszłości wszystkie pokolenia polskiej wsi uznawały religijność za najwyższą wartość. Dawna wiara — jak pisze m.in. H. Pelcowa (2004, s. 279–281) — była wyrażana przez członków wiejskich mikrowspólnot na różne sposoby. Manifestacja religijności odbywała się m.in. poprzez: zachowywanie postów, zgodne z tradycją obchodzenie świąt kościelnych, wspólne odbywanie modlitw i udział w licznych nabożeństwach, pozdrawianie się imieniem Bożym w różnych sytuacjach oraz umiejętność prawidłowego zachowania się w miejscach kultu. Przemiany cywilizacyjno-kulturowe oraz szerząca się globalizacja w XXI w. spowodowały, że taki obraz ludowej wiary funkcjonuje głównie w pamięci najstarszego pokolenia. Można go zrekonstruować na podstawie przekazów członków wiejskich mikrowspólnot, którzy podczas różnego rodzaju spotkań wspominają dawne praktyki religijne. Wśród nich szczególnie miejsce zajmują opowieści wspomnieniowe na temat zbiorowych nabożeństw, np.: majówek, dróg krzyżowych, procesji. Z relacji tych wyłania się przede wszystkim obraz dawnej pobożności powiązanej z silną więzią społeczną. Kontekst kulturowy dla tych wypowiedzi stanowią wciąż żywe podania, legendy i historie o małych formach architektury sakralnej,

w których otoczeniu dawniej, wśród okolicznych łąk i pól, odmawiano wspólne modlitwy.

Głównym celem niniejszego artykułu jest próba określenia roli kapliczek i krzyży przydrożnych w nazwach terenowych na podstawie ich motywacji semantycznej oraz szeroko pojętego kontekstu kulturowego nadania nazw. Przykładowy materiał badawczy stanowi ponad 1000 mikrotoponimów¹ z obszaru gminy Wręczyca Wielka² położonej na północy województwa śląskiego w powiecie kłobuckim³. Nazwy obiektów fizjograficznych zgromadzono podczas prowadzenia badań terenowych w latach 2011–2017. Do analizy włączono również dane na temat mikrotoponimów, które uzyskano w trakcie nieoficjalnych rozmów z najstarszym i średnim pokoleniem mieszkańców badanej gminy. W artykule wykorzystano także różnego rodzaju przekazy, podania, historie i legendy o lokalnych kapliczkach, krzyżach przydrożnych i figurach. Język mieszkańców badanego obszaru należy zaliczyć do dialektu małopolskiego. Warto jednak podkreślić, że gwara we wszystkich wsiach wspomnianej gminy zachowała się w niewielkim stopniu.

Za *nazwę terenową (mikrotoponim)* uznano, za R. Mrózkiem (2005, s. 231–232), określenie niezamieszkanego — przynajmniej w trakcie aktu nominacji — obiektu fizjograficznego (np.: pola, łąki, lasu, duktu, niewielkiego cieku wodnego), którego zasięg użycia ogranicza się najczęściej do mieszkańców jednej wsi. Wspomniana kategoria nazw geograficznych funkcjonuje głównie w polszczyźnie mówionej. Mikrotoponimy zaspokajają potrzeby mieszkańców w zakresie ich orientacji przestrzennej. Nazwy te mogą również w prosty sposób lokalizować i charakteryzować obiekty terenowe oraz upamiętniać wydarzenia, które się na nich rozegrały (Jelonek, 2014, s. 328).

Ramy definicyjne *motivacji semantycznej* przyjęto za E. Rzetelską-Feleszko (1982b, s. 84). Zdaniem badaczki motywacja ta polega na wyborze z otaczającej przestrzeni jakiegoś elementu. Wyraz, który oznacza komponent tej przestrzeni, staje się podstawą słowotwórczą nowego toponimu.

Określenia obiektów fizjograficznych, w których została utrwalona informacja o małych formach architektury sakralnej, należy zaliczyć do nazw terenowych motywowanych szeroko pojętą kulturą materialną mieszkańców wsi. Analizę tego typu toponimów przeprowadzili m.in.: E. Rzetelska-Feleszko (1982a), M. Kornaszewski (1986), R. Mrózek (1990, 2003, 2005), Z. Cygał-Krupa (2000), H. Kurek (2002), A. Piechnik-Dębiec (2012), T. Jelonek (2015a, 2015b, 2018a).

¹ Materiał z badań terenowych został opublikowany w postaci słownika, zob. Jelonek, 2018b.

² W skład gminy wchodzi 26 wsi: Bieżeń, Borowe, Bór Zapilski, Brzezinki, Czarna Wieś, Długi Kąt, Golce, Grodzisko, Hutka, Jezioro, Kalej, Klepaczka, Kuleje, Nowa Szarlejka, Nowiny, Pierchno, Piła Druga, Piła Pierwsza, Puszczew, Szarlejka, Truskolasy, Węglowice, Wręczyca Mała, Wręczyca Wielka, Wydra, Zamłynie.

³ Szerzej na temat gminy autor pisze w odrębnym opracowaniu, zob. Jelonek, 2018a, s. 23–41.

Omówienie przykładowych nazw geograficznych, które utrwalają informacje na temat kapliczek i krzyży, zawierają prace m.in.: M. Rutkiewicz (1997, 2002), H. Kurek (2002) i J. Chojnackiego (2002).

Kapliczki i krzyże przydrożne stanowią nieodłączny element krajobrazu polskiej wsi. Na ich temat powstała do tej pory obszerna literatura. Zagadnienie to stanowiło przedmiot zainteresowań m.in.: T. Seweryna (1958), W. Zina (1995), T. Czerwińskiego (2012). Cennych informacji o małych formach architektury sakralnej dostarcza również tom pt. „Krzyże i kapliczki przydrożne jako znaki społecznej, kulturowej i religijnej pamięci” (Adamowski i Wójcicka, 2011). Z opracowania tego warto wymienić — w kontekście niniejszego artykułu — rozdziały autorstwa H. Pelcowej (2011), A. Piechnik (2011) i K. Godek (2011) o funkcjonowaniu kapliczek i krzyży przydrożnych w ustnych przekazach ludowych. Analiza nazw małych form architektury sakralnej oraz charakterystycznych dla nich inskrypcji stała się przedmiotem badań m.in. W. Makarskiego (2009). O krzyżach i kapliczkach przydrożnych Częstochowy i okolic, w tym gminy Wręczyca Wielka, pisał m.in. A. Jaśkiewicz (2003). Informacje na temat małych form architektury sakralnej z badanego obszaru można odnaleźć również w opracowaniu pt. „Gmina Wręczyca Wielka” (Kała, Kędziora, Żerdzińska, 2007) oraz na tzw. kartach ewidencyjnych zabytków, które są dostępne w częstochowskiej delegaturze Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Katowicach.

Kapliczki i krzyże przydrożne mogą przyjmować różnorodne formy. Na obszarze gminy Wręczyca Wielka dominują tzw. kapliczki domkowe — drewniane lub murowane. We wspomnianym regionie można spotkać też kapliczki skrzyniowe lub skrzynkowe. Nie brak i takich, które wiszą na starych drzewach lub są wbudowane w ściany domów (por. Jaśkiewicz, 2003; Czerwiński, 2012, s. 108–173). Oprócz kapliczek występuje również wiele drewnianych, żeliwnych lub betonowych krzyży. Większość z tych niewielkich form architektury sakralnej ma bogatą historię, która odzwierciedla trudne losy dawnych mieszkańców gminy. Kapliczki upamiętniają m.in. wydarzenia związane z budową kościoła z 1737 r., tragiczne historie powstańców z 1863 r. lub losy ludności cywilnej w trakcie II wojny światowej. Wśród omawianych form architektury sakralnej pojawiają się też i takie obiekty, które stanowią nowy element wiejskiego krajobrazu. Coraz częstszą praktyką staje się lokowanie niewielkich kapliczek przy domach lub w ogrodach należących do właścicieli, którzy przeprowadzili się z miasta na wieś. Tradycyjną formą upamiętnienia zmarłych w wypadkach drogowych jest natomiast stawianie krzyży przydrożnych. Jak pisze m.in. K. Godek (2011, s. 248), „znajdują się [one — uzup. T.J.] przeważnie przy drogach szybkiego ruchu, na niebezpiecznych zakrętach i wskazują na miejsce, w którym ktoś zginął w wypadku. Zatem przeważa tu funkcja upamiętniająca oraz funkcja deiktyczna — wskazująca na miejsce śmierci. Rola krzyża pokrywa się w tym miejscu z funkcją cmentarzy

i nagrobków, które są znakami śmierci, a krzyż stanowi rodzaj identyfikatora oraz symbol męki i cierpienia Jezusa Chrystusa. W otoczeniu krzyża znajdują się kwiaty, wieńce, często zapalone znicze. Krzyż przydrożny pełni również funkcję pouczającą, ostrzegawczą wobec kierowców, którzy powinni zwracać uwagę na prędkość pojazdów, oraz wobec pieszych”.

Małe formy architektury sakralnej z obszaru gminy Wręczyca Wielka często znajdują się w otoczeniu drzew, krzewów i są dekorowane przez okoliczną ludność sztucznymi kwiatami lub kolorowymi wstęgami. Jak zauważyła m.in. A. Piechnik (2011, s. 108), „dbanie o estetyczny wygląd (...) obiektów kultu stanowi punkt honoru mieszkańców wsi, a przede wszystkim fundatorów krzyży czy kapliczek”. Zdaniem najstarszego pokolenia respondentów badanej gminy szczególnie zaangażowanie członków mikrowspólnoty w ozdabianie kapliczek i krzyży przydrożnych miało miejsce w maju, gdy odprowadzane są nabożeństwa majowe, lub przed Bożym Ciałem. Informatorzy zwracają też uwagę na to, że współcześnie nastąpiły zmiany w funkcjonowaniu małych obiektów architektury sakralnej. Dawniej tzw. kapliczki domkowe były zazwyczaj otwarte i każdy z mieszkańców mógł w dowolnej chwili udać się do nich na modlitwę. Współcześnie obiekty tego typu są często zamykane, a klucze do ich drzwi posiada osoba, która sprawuje opiekę nad lokalnym miejscem kultu. Kapliczki i krzyże zaczynają też funkcjonować w nowej, związanej z postępującą globalizacją, przestrzeni kulturowej. Na przykład w Truskolasach w tzw. Górcie⁴ na początku lutego 2020 r. nad krzyżem, który znajduje się na rozstaju dróg, umieszczono ogromny billboard z reklamą pizzerii.

Małe obiekty architektury sakralnej zlokalizowane są w różnych miejscach, np.: w obrębie wsi lub poza nią, przy drogach, na rozstajach dróg lub w lasach. H. Pelcowa (2011, s. 94) zwraca jednak uwagę na to, że „zawsze wznoszono je w miejscach, które ludność uważała za niezwykle”. Motywacje stawiania kapliczek i krzyży przydrożnych są także różnorodne. J. Adamowski (2011, s. 17) podkreśla, że mają one najczęściej charakter synkretyczny. Badacz wyznacza kilka podstawowych typów, do których zalicza m.in. motywacje natury wierzeniowo-demonologicznej (sakralizacja przestrzeni prymarnie demonicznej) lub wierzeniowo-magicznej (np. działania zabezpieczające przed skutkami epidemii). Oprócz tego pojawiają się również kapliczki lub krzyże, które stanowią świadectwo głębokiej wiary fundatorów (motywacje religijne) lub są podziękowaniem za otrzymane łaski (motywacje wotywnie). Małe formy architektury sakralnej upamiętniają także różnego typu wydarzenia, np.: nagłą śmierć, pochówek, zdarzenia historyczne, religijne lub prywatno-rodzinne. Mogą też być wyrazem prośby o zabezpieczenie, pozyskanie lub zaspokojenie czegoś. Nie brak również takich obiektów sakralnych, które stanowią fundacje ekspiacyjne — najczęściej za popełnione zbrodnie. Czasami kapliczki i krzyże przydrożne pełnią również funkcję

⁴ Nazwa części wsi, która funkcjonuje w polszczyźnie mówionej mieszkańców Truskolas.

znaków granicznych posiadłości, wsi lub parafii (Adamowski, 2011, s. 17–39; por. Godek, 2011, s. 248–254).

Jak już wspomniano, polski krajobraz kulturowy jest bogaty w różnego rodzaju obiekty małej architektury sakralnej. Należy jednak podkreślić, że nie wszystkie kapliczki i krzyże przydrożne, które znajdują się we wsi lub poza nią, są utrwalone w nazwach terenowych. W momencie aktu nominacji danego obiektu fizjograficznego to kreator nazwy decyduje o tym, co będzie stanowiło podstawę aktu nazwania. Chociaż czasami w obrębie desygnowanego obiektu lub w jego pobliżu znajdują się krzyż lub kapliczka, to „prosty człowiek” nie dokumentuje tego typu danych w nazwie terenowej. Potwierdza to na przykład mikrotoponim *Wzgórze Wandy*, gw. *Vzguže Vandy*⁵. W systemie mikrotoponimicznym gminy Wręczyca Wielka określenie to funkcjonuje jako nazwa niewielkiego wzniesienia w miejscowości Golce, na którym młodzież, tuż po tragicznej śmierci Wandy, postawiła upamiętniający ją krzyż, por. *Vzguže Vandy* |⁶ *xouða v Golcax | ta· muožez zbudovaŭa kšyž na pamjnyž o trağične zmaruėj Vanžez*⁷. Kreator nazwy w momencie aktu nominacji utrwalił w mikrotoponimie informacje o konfiguracji desygnowanego obiektu (por. ap. *wzgórze*) oraz imię osoby, która tam zginęła (por. n. w. *Wanda*). Zdaniem twórcy omawianego toponimu dane te precyzyjniej charakteryzowały specyfikę obiektu niż historia krzyża wzniesionego przez mieszkańców.

Na podstawie analizy zgromadzonego materiału badawczego można stwierdzić, że kapliczki i krzyże przydrożne w nazwach terenowych gminy Wręczyca Wielka pełnią rozmaite funkcje, które często łączą się i mają charakter synkretyczny. Krzyże lub kapliczki występują przede wszystkim w roli lokalizatorów. Informacja o przestrzennym umiejscowieniu na przykład pola lub łąki względem wspomnianych wcześniej obiektów zostaje odzwierciedlona w nazwie. Należy jednak podkreślić, za E. Rzetelską-Feleszko (1993, s. 404), że „motywacja tego typu może wystąpić [jedynie — uzup. T.J.] tam, gdzie układ punktów odniesienia nie ulega zmianom, a więc jest już w fazie osadnictwa stałego”. Lokalizatorami są zatem takie kapliczki i krzyże, które od wielu lat lub od wieków znajdują się w obrębie badanej gminy. Do tworzenia nazw z tej grupy kreator wykorzystuje najczęściej przymimek *koło*. Wiele analizowanych mikrotoponimów ma charakter tworów eliptycznych. Potwierdzają to nazwy typu: *Koło Kapliczki*, gw. *Kouo Kapl'ički*, *Koło Krzyża*, gw. *Kouo Kšyža*, *Koło Trzech Krzyży*, gw. *Kouo Čex Kšyžy*,

⁵ Prawie wszystkie mikrotoponimy — podobnie jak inne nazwy własne — w transkrypcji fonetycznej zapisano wielką literą.

⁶ Typy pauz w transkrypcji fonetycznej wprowadzono za H. Kurek (1979, s. 15–16).

⁷ Wszystkie cytaty gwarowe są autentycznymi wypowiedziami respondentów. Zdecydowano się je zapisać fonetycznie, stanowią one bowiem przykład współczesnej polszczyzny mówionej mieszkańców gminy Wręczyca Wielka. Zawierają fonetyczne i leksykalne cechy gwarowe.

Koło Obrazka, gw. *Kouo Obroska*, *Na Krzyż Dębowy*, gw. *Na Kšyž Dymbovy*. Informacje o lokalizacji obiektów fizjograficznych względem małych form architektury sakralnej dokumentują dane uzyskane od respondentów. Na przykład drogę z Grodziska do Kalei mieszkańcy określają jako: *Koło Kapliczki*, gw. *Kouo Kapl'ička*, ponieważ trasa ta przebiega w pobliżu drzewa, na którym zawieszono właśnie kapliczkę, por. *jak še ieže do Kaleji | kúñez lasu tam po pravyi strúne ies kapl'ička i múvium Kouo Kapl'ička || ta kapl'ička to na takim grubym ževje*. Z kolei leśny dukt, który wiedzie z Długiego Kąta do Truskolas, nazywa się: *Na Krzyż Dębowy*, gw. *Na Kšyž Dymbovy*. Dukt ten prowadzi do miejsca w lesie, gdzie dawniej znajdował się charakterystyczny, gruby, dębowy krzyż upamiętniający powstańców z 1863 r., por. *abo še múvium Na Truskolaskum Šos abo Na Kšyž Dymbovy || bo tam vuašne z dymbu byu | on ies teras popravium bo ten dūmp sprūxnou i stoji tam kšyž ale iuž i-ny*. Na podstawie omówionych przykładów można stwierdzić, że lokalne kapliczki i krzyże przydrożne często występują w roli lokalizatorów. Umieszczenie tych obiektów na mapie mikrowspólnoty jest powszechnie znane. Utrwalona w nazwie terenowej informacja o małej formie architektury sakralnej ułatwia więc orientację w terenie i gwarantuje pomyślność aktu komunikacyjnego.

Cennych informacji o funkcjonowaniu kapliczek i krzyży przydrożnych w nazwach terenowych oraz w szeroko pojętej kulturze ludowej dostarczają tzw. dane przyjęzykowe (Bartmiński, 2009, s. 14), które nie tylko potwierdzają występowanie wspomnianych obiektów w funkcji lokalizatorów, ale również uwypuklają rolę niewielkich form sakralnych w społeczno-przyrodniczo-kulturowej przestrzeni wsi. Na podstawie informacji uzyskanych od respondentów należy stwierdzić, że kapliczki i krzyże dokumentują ważne wydarzenia, które rozegrały się w bliższej lub w dalszej przeszłości. Mikrotoponimy, w których pojawia się informacja o małych formach architektury sakralnej, upamiętniają najczęściej tragiczne losy jednostek lub całych grup ludzi i mają związek z historiami prywatno-rodzinnymi lub wydarzeniami o randze ogólnopolskiej, np. powstaniami narodowymi. W tej grupie nazw oprócz podstawowych danych na temat formy architektury sakralnej (por. *krzyż*, *kapliczka*, *obrazek*) pojawiają się często człony dookreślające, które informują na przykład o cesze charakterystycznej obiektu, jego fundatorze, celu postawienia (por. Matusiak-Kempa i Naruszewicz-Duchlińska, 2016, s. 118). Do grupy mikrotoponimów upamiętniających tragiczne historie mieszkańców badanego obszaru można zaliczyć następujące nazwy: *Gruby Krzyż*, gw. *Gruby Kšyž*⁸, *Krzyż Lemańskiego*, gw. *Kšyž Lemaškjeg*,

⁸ W świadomości mieszkańców badanego obszaru nazwy typu: *Gruby Krzyż*, *Krzyż Lemańskiego*, *Krzyż Sawickiego*, *Błękitny Krzyż*, *Krzyż koło Zabitego Chłopaka* pełnią podwójną funkcję. Są to zarówno nazwy obiektów sakralnych (chrematonimy), jak i mikrotoponimy desygnujące części lasu, w których znajdują się krzyże.

Krzyż Sawickiego, gw. *Kšyš Savickijęgo*, Błękitny Krzyż, gw. *Bynykityny Kšyš*, Koło Fisiowej Kapliczki, gw. *Kouo F'isovej Kapl'ički*, Koło Kapliczki, gw. *Kouo Kapl'ički*, Krzyż koło Zabitego Chłopaka, gw. *Kšyš kouo Zabitego Xuopaka*, Koło Obrazka, gw. *Kouo Obroska*. I tak Gruby Krzyż, gw. *Gruby Kšyš* to nazwa miejsca w lesie między Truskolasami a Wręczycą Wielką, gdzie śmierć ponieśli żołnierze podczas powstania styczniowego w 1863 r., por. *Gruby Kšyš | tam byu gruby kšyž i kapl'ička || tam zginel'i žouňeže | byl'i vypisani na tabl'ičce | zginel'i ftyšunž ošimseť šežžesuntym čecim roku || v ževije byuy vyržnynte iy nazvíska*. Z kolei określenie *Koło Kapliczki*, gw. *Kouo Kapl'ički* desygnuje część lasu w Długim Kącie, gdzie w trakcie II wojny światowej śmierć z rąk niemieckiego okupanta poniosła grupa ludności cywilnej, por. *Kouo Kapl'ički | ies kapl'ička u naz v leše tutaj nedaleko || tam zginouo troje luži po-ča- za Nymca | brad moięgo taty || te čaua zostauy pužnii pševježune na Būr Zapilski || tam ies pumnik tyx tyx fšyskiy zamordovanyx || a zginel'i tyko dlatego bo na fši zginouo čele || ten vuašćičel po prostu no zamledovau to bo za Nymca tag byuo || byuy pospisyvane zviježyny tam | co maž i zginouo || no to čeba byuo to zguošć || ten vuię oĩa brad mĩau ftedy mječ stružufke | ješče tu taki Ftoreğ i P'ietšok || i oni | to juž nad ranem | pšyšli fšyskiy tyx čey z ušška vycuňnel' i vyprovažil'i do lasu | tam zaščel'il'i || tam taka kapl'ička jez do žišai || ja ide na jagody to ide Kouo Kapl'ički || to ies taka informacija dla domovyy abo jak se tam s kimž umavijam | jak se s kimž umavijam bende Kouo Kapl'ički || drugiej v leše ne ma kapl'ički tyko ies ta co zginouo tyx čex*. Inny mikrotoponim, Krzyż Lemańskiego, gw. *Kšyž Lemaškiego* to nazwa części lasu, w której znajduje się krzyż upamiętniający tragiczną śmierć hrabiego Lemańskiego, por. *Kšyž Lemaškiego | tu žes f ty- miviscu | tu ies | žes tu f tym reioňe ies kšyš taki Lemaškiego || tu podobno ten Lemaški zginou na polovaňu || čyško do nego trafil'ž ale jak se poxoži to se znaiže || Xrabioviže Lemašcy mžel'i tutaj te vuošć i to na pevn od nix ktoš || to jez o-žau dviešće piňžešunt čtery o- tego Duku Šosovego*. Na bocznej ścianie krzyża widnieje napis: „dusza śp. Hilarego Lemańskiego który dnia 6 września 1850 liczący 21 lat przypadkowo od strzelca na polowaniu zastrzelony został prosi o zdrowaś Marya i wieczny odpoczynek” (cytat za: Siwiński, 2009, s. 194). Znana jest również data wzniesienia i poświęcenia obiektu: „krzyż ten postawiony i poświęcony dnia 10. 10. 1850” (cytat za: Siwiński, 2009, s. 194). Zdaniem A. Siwińskiego (2009, s. 194), „zadbanie o tak szczególny sposób przekazania okoliczności tej tragedii musi budzić podejrzenie, iż fundator tego krzyża chciał w ten sposób utrwalić taką właśnie wersję tego zdarzenia. Istnieje bowiem ustny przekaz, iż zdarzenie to nie było dziełem przypadku, lecz zamierzonym bratobójstwem, dokonany przez 24-letniego Edwarda Lemańskiego, który w ten sposób pozbył się sukcesora do majątku”. Krzyż zawiera także informacje, które zostały dopisane nieco później — datę wprowadzenia stanu wojennego w Polsce (13.12.1981) z dwoma

literami: „M.K.”⁹ oraz symbol kotwicy, czyli „Polski Walczącej” (Siwiński, 2009, s. 194). Historię tragicznie zmarłego pomocnika maszynisty kolejki wąskotorowej upamiętnia z kolei nazwa: *Krzyż Sawickiego*, gw. *Kšyš Savickŕiego*. Świadczą o tym informacje uzyskane od respondentów, por. *Kšyš Savickŕiego | na Furmajškieŕ Droze tam ŕez mŕežoano tablička s x'istoŕŕŕm Savickŕiego || f'čaše okupačŕi pracovau | byu pomocnikŕie mašyŕnŕisty teŕ kolejki vŕšktorovyŕ || fšet pod nŕm žeby čož napravŕiç | ona rušyŕa z nŕviadomyx pšyčyn i go pšečeuo i tam zgŕinŕu | i to upamŕyŕnŕaŕŕnce to zdažeŕe*. Część lasu, w której śmierć z rąk strażników granicznych poniósł młody przemytnik, określa się jako: *Krzyż koło Zabitego Chłopaka*, gw. *Kšyš kouo Zabitego Xuopaka*. Potwierdzają to wypowiedzi informatorów, por. *ŕešče taki reŕjon okrešlany Kšyš kouo Zabitego Xuopaka || to ŕes pošçelŕny šmŕtelŕne pšemytŕi: ktŕyŕ trudŕŕŕ ŕe tutaj pšemytem || pše: stražŕnikŕv graŕiçnyŕ zostau zabŕity || ŕes kšyš upamŕyŕnŕaŕŕncy to*. Na podstawie omówionych przykładów można stwierdzić, że udokumentowane w nazwach terenowych informacje o małych formach architektury sakralnej utrwalają tragiczne historie ludzi. W trakcie prób objaśnienia motywacji semantycznej mikrotoponimów, w których pojawiają się dane na temat kapliczek lub krzyży, mieszkańcy badanego regionu nie ograniczają się tylko do podania informacji o tym, że charakteryzowana przez nich nazwa terenowa ma związek właśnie z krzyżem lub kapliczką. Informatorzy podczas nieoficjalnych rozmów zawsze starają się precyzyjnie przedstawić okoliczności fundacji małych form architektury sakralnej. Historie te stanowią ważny element późniejszej nazwy obiektu fizjograficznego, uwypuklają one bowiem nie tylko dzieje powstania kapliczki lub krzyża oraz rozległą wiedzę mieszkańców z zakresu historii lokalnej, ale stanowią również dookreślenie motywacji semantycznej nazwy terenowej.

Na podstawie „danych przyjęzykowych”, które uzyskano od respondentów w trakcie prowadzenia eksploracji, można stwierdzić, że w pamięci najstarszych mieszkańców badanego obszaru wciąż żywe są elementy dawnej obyczajowości mające związek z małymi formami architektury sakralnej wpisanymi w nazwy terenowe. Potwierdzają to mikrotoponimy typu: *Plac koło Krzyża*, gw. *Plac kouo Kšyža*, *Koło Krzyża*, gw. *Kouo Kšyža*, *Koło Trzech Krzyży*, gw. *Kouo Čex Kšyžy*, *Koło Fisiowej Kapliczki*, gw. *Kouo F'isovej Kapl'ički*, *Obrazek Oplacinowy*, gw. *Obrozeg Opuacinovy*. I tak *Plac koło Krzyża* to nazwa terenu we Wręczycy Małej, który mieści się w pobliżu krzyża postawionego w celu ochrony ludności przed wszelkimi niebezpieczeństwami. W trakcie rozmów respondenci zawsze zwracali na to uwagę, por. *no ŕešče tutaj mamy na tym zakryŕŕce kšyž i teš ŕe tag mŕvi potočŕne | že ižeš | a tu na Plac kouo Kšyža || ten kšyš ponoç to stau žeš tuteŕ za našyŕmi budyŕŕkaŕ: i pšy scalyŕŕu po voŕŕne ten kšyž byu vykopyny i pšeŕešŕny*

⁹ Zdaniem A. Siwińskiego (2009, s. 194) być może chodzi o „międzyzakładowy komitet”.

vuašne tutej na takje rozdrože || po prostu roziěžžajum se drugi || ta jedna iže na laz no i tutej ta guivno || to tyš ten kšyš tag dla oxrūny luži ies. Inna nazwa, *Koło Trzech Krzyży* desygnuje drogę przebiegającą w pobliżu krzyży, które miały zahamować panującą w przeszłości epidemię cholery, por. *to byuo na panjūntke jag byua ta xoroba xolera* || *to žadeg mi opovjadou*. Część lasu w Kulejach, gdzie leśniczemu Fisiowi ukazała się zmarła żona, nosi nazwę *Koło Fisiowej Kapliczki*, por. *Mixauovo Gura Kaco Gura i iešče Kouo F'isovej Kapl'ički* || *kaplička byua na bžože* | *teraz iež juž rozebrana* | *teraz juš tego ne ma* || *lešničemu zmarua kobijta i tam kouo tej bžopy ponož mu se pšecstavjaua i na tūm češč postavju tam kapličke na tej bžože* || *lešničy nazyvau se F'is*. Z tradycją wspólnych nabożeństw majowych ma związek nazwa drogi w Nowinach: *Koło Krzyża*. Potwierdzają to informacje uzyskane od respondentów, por. *myžmy se umavjal'i muvjuo se Kouo Kšyža* || *myžmy špjeval'i tam pješni v maju* | *to žežmy se umavjali Kouo Kšyža* || *teras to juž inačy žmjeňiuo se ale kļedyš to baržo čyšto* || *myžmy ta muožeš to žežmy se tam spotykali* | *tam byu guymboki rūf to myžmy se tam šadał'i špjeval'i* || *majūfki jag byuy to my xožil'i pješni špjevac*. Inny mikrotoponim, *Obrazek Oplacinowy* rejestruje tradycję pożegnania zmarłego członka mikrowspólnoty z wsią, w której mieszkał, por. *Obrozeg Opučinovy to pod Uepkami* || *to tam jak pogžep šet* | *bo učestničyuem* | *ne* | *to tam se akurat kūndugd začymyvoū i tam se modl'il'i* | *ne* | *i šl'i dalyž* || *provažil'i čauo* | *to tam zašse stal'i* | *požegnaņe robil'i z vjorskūm* | *modl'il'i se i iexal'i do koščoua* || *taka kapl'ička tyn obrozek*. Na podstawie omówionych przykładów można stwierdzić, że krzyże i kapliczki przydrożne zakrepełe w nazwach terenowych dokumentują różnorodne zwyczaje, wierzenia i obrzędy mieszkańców badanego obszaru. Nazwy z tej grupy utrwalają również mentalność dawnych członków wiejskiej mikrowspólnoty, w życiu których ogromną rolę odgrywała wiara w Boga.

J. Adamowski (1999, s. 218) podkreśla, że „rodzajem uznania i trwałego potwierdzenia świętości miejsca jest architektura sakralna. Budowanie w określonych punktach kościołów, kaplic czy całych zespołów klasztornych może być wypełnieniem, wyrażonej bardziej czy mniej eksplicytnie, woli objawionego *sacrum*”. Dane o kapliczkach i krzyżach przydrożnych utrwalone w mikrotoponimach mogą stanowić — na poziomie nazewnictwa — formę sakralizacji przestrzeni połączoną z porządkowaniem świata (por. Pelcowa, 2011, s. 95). Nazwy te uwypuklają także próbę wyjaśnienia wielu zjawisk przez pryzmat religii, co potwierdzają wypowiedzi najstarszych mieszkańców badanego obszaru. Do tej grupy mikrotoponimów można zaliczyć następujące określenia: *Koło Kapliczki*, gw. *Kouo Kapl'ički*, *Ogrojec*, gw. *Ogrojec*, *Święte Łąki*, gw. *Šfjynte Uūņki*. *Koło Kapliczki* to nazwa miejsca w Truskolasach, gdzie prawdopodobnie przed 1737 r. mieścił się kościół. Po jego rozbiórce część mieszkańców uważała, że nowa świątynia powinna znaleźć się na wzgórzu w centrum wsi. Inni byli zdania, że nie należy

zmieniać lokalizacji kościoła. Jak podaje L. Pilecka (2008, s. 107), „wobec tych sprzeciwów rozpoczęto budowę w miejscu starego kościoła. Pewnej nocy zwolennicy nowego miejsca przenieśli wszystkie materiały budowlane na wzgórze i rozpoczęli prace zostawiając je na takim etapie, na jakim zostały zakończone poprzedniego dnia. Prace trwały całą noc i tylko ogromny udział parafian pozwolił na tak szybkie przeniesienie fundamentów. Rano rozeszła się wieść, że stał się cud: Matka Boska Truskolaska dała znak, gdzie ma znajdować się kościół”. Najprawdopodobniej na pamiątkę starego kościoła i cmentarzyska, które mieściło się w otoczeniu dawnej świątyni, oraz wydarzeń o charakterze cudu postawiono kapliczkę. Miała ona zaświadczać o świętości tego miejsca. Informacja o małej formie architektury sakralnej została z kolei utrwalona w nazwie terenowej. Inny mikrotoponim, *Ogrojec*, to określenie terenu wokół innej kapliczki w Truskolasach, w której znajdowała się najprawdopodobniej figura Jezusa modlącego się w Ogrójcu. Najstarsi mieszkańcy Truskolas twierdzą, że tuż po wojnie w okresie wielkopostnym odbywały się tam liczne procesje, por. *tam užůnzal'i procesje | špiyval'i pješni vjelkopostne dovňij sami šli | no i to stund Ogrojec | bo v Ogrojcu še Paň Jezus modl'iu*. Zdaniem respondentów wspomniana wcześniej figura stała się motywacją do nadania nazwy miejsca na wzgórzu, które dla wiernych z Truskolas miało szczególne znaczenie. Z kolei *Święte Łąki* to określenie obiektu śródlęsnego, na którym — według podań ludności — odnaleziono figurę jakiegoś świętego, por. *bo tam na nny znaležl'i kjeđyž iakũm šfjyntũm figure i tak pofstouy šfjynte Uňki*. Wydarzenie to zostało zinterpretowane przez mieszkańców wsi jako cud i zyskało odzwierciedlenie w charakterystycznej nazwie terenowej. Na podstawie wszystkich mikrotoponimów z tej grupy można stwierdzić, że stanowią one świadectwo głębokiej wiary dawnych mieszkańców gminy, którzy w wielu wydarzeniach doszukiwali się Boskiej ingerencji.

Głównym celem niniejszego artykułu była próba określenia roli kapliczek i krzyży przydrożnych w nazwach terenowych. Jak już wspomniano wcześniej, małe formy architektury sakralnej w mikrotoponimach pełnią zazwyczaj kilka funkcji jednocześnie. Przede wszystkim są one lokalizatorami, względem których wyznacza się położenie danych obiektów fizjograficznych, np.: pól, łąk, dróg, leśnych duktów. Uwzględnienie w analizie „danych przyjęzykowych” umożliwi poszerzenie perspektywy badawczej. Wówczas wyłaniają się role, które małe formy architektury sakralnej, wpisane w nazwy obiektów fizjograficznych, pełnią w szeroko pojętej kulturze wsi. I tak kapliczki i krzyże przydrożne upamiętniają tragiczne wydarzenia z przeszłości (np.: wypadki, zbiorowe egzekucje), które zostały zakodowane w nazewnictwie terenowym. Ponadto utrwalają one również elementy wiejskiej obyczajowości (np. informacje o udziale w nabożeństwach majowych) i dokumentują to, jak ogromną rolę w dawnej wsi odgrywała wiara w Boga. Nie ulega zatem wątpliwości, że mikrotoponimy, w których pojawiają

się wzmianki o kapliczkach i krzyżach przydrożnych, stanowią ważny element repozytorium języka i kultury mieszkańców gminy Wręczyca Wielka.

WYKAZ SKRÓTÓW

ap. — appellativum

n. w. — nazwa własna

LITERATURA

- Adamowski, J. (2011). Motywacje stawiania krzyży i kapliczek przydrożnych [Motives for creating roadside crosses and shrines]. W: J. Adamowski, M. Wójcicka (red.), *Krzyże i kapliczki przydrożne jako znaki społecznej, kulturowej i religijnej pamięci* [Roadside crosses and shrines as symbols of social, cultural and religious memory] (s. 17–41). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Adamowski, J. i Wójcicka, M. (red.). (2011). *Krzyże i kapliczki przydrożne jako znaki społecznej, kulturowej i religijnej pamięci* [Roadside crosses and shrines as symbols of social, cultural and religious memory]. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bartmiński, J. (2009). *Językowe podstawy obrazu świata* [The linguistic basis of the image of the world]. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Chojnacki, J. (2002). *Nazwy terenowe na pograniczu wielkopolsko-kujawskim* [Place names at the Wielkopolska-Kujawy border]. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Cygal-Krupa, Z. (2000). Nazwy kulturowe i dzierżawcze w mikrotoponimii wsi Porąbka w parafii Dobra (pow. limanowski) [Cultural and possessive names in the microtoponymy of the village of Porąbka in Dobra parish (Limanowa county)]. *Onomastica*, 45, 107–114.
- Czerwiński, T. (2012). *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce* [Shrines and roadside crosses in Poland]. Warszawa: Sport i Turystyka — Muza SA.
- Godek, K. (2011). Kapliczki i krzyże przydrożne — znaki pamięci i religijności (na przykładzie regionu sądeckiego i podkarpackiego) [Roadside crosses and chapels as signs of remembrance and religious devotion (in Nowy Sącz and Podkarpacie region)]. W: J. Adamowski, M. Wójcicka (red.), *Krzyże i kapliczki przydrożne jako znaki społecznej, kulturowej i religijnej pamięci* [Roadside crosses and shrines as the symbols of social, cultural and religious memory] (s. 243–255). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Jaśkiewicz, A. (2003). *Kapliczki i krzyże przydrożne Częstochowy i okolic* [Shrines and roadside crosses of Częstochowa and its area]. Częstochowa: Muzeum Częstochowskie.
- Jelonek, T. (2014). Miejsce i funkcja mikrotoponimów w ludowym obrazie świata (na przykładzie nazw terenowych Truskolas i wsi okolicznych w powiecie kłobuckim) [The place and function of microtoponyms in the popular image of the world (using the place names of Truskolasy and the neighbouring villages in the Kłobuck county)]. W: M. Rak, K. Sikora (red.), *Badania dialektologiczne. Stan. Perspektywy. Metodologia. Materiały konferencji naukowej „Gwara i tekst” Kraków, 27–28 września 2013 r.* [Dialectological research: conditions, methodology, perspectives: conference proceedings „Dialect and Text”. Krakow, 27–28 September 2013] (s. 323–330). Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Jelonek, T. (2015a). Językowo-kulturowy obraz wsi utrwalony w mikrotoponimach motywowanych elementami środowiska naturalnego oraz czynnikami kulturowymi (na przykładzie nazw

- terenowych Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych) [A linguistic image of the world of the rural community solidified in possessive terrain names (exemplified by microtoponyms of Truskolasy near Częstochowa and neighboring villages)]. W: M. Pachowicz (red.), *Żywa gwara. Rozważania o gwarach polskich na początku XXI wieku* [Live slang. Contemplation about Polish slangs at the beginning of 21st century] (s. 77–86). Tarnów: Wydawnictwa Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej.
- Jelonek, T. (2015b). Obraz wsi utrwalaony w mikrotoponimach motywowanych czynnikami kulturowymi (na przykładzie nazw terenowych Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych) [The picture of the village contained in the culturally motivated microtoponyms (on the example of the place names of Truskolasy near Częstochowa and the nearby villages)]. W: U. Sokólska (red.), *Odkrywanie słowa — historia i współczesność* [Discovering the word — history and present day] (s. 529–540). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Jelonek, T. (2018a). *Językowo-kulturowy obraz wsi i jej mieszkańców utrwalaony w mikrotoponimach* [The linguistic and cultural picture of a village and its inhabitants written down in the microtoponyms]. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Jelonek, T. (2018b). *Słownik mikrotoponimów gminy Wręczyca Wielka* [The Dictionary of Microtoponyms of Wręczyca Wielka]. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Kała, E., Kędziora, M. i Żerdzińska, K. (red.). (2007). *Gmina Wręczyca Wielka* [Wręczyca Wielka community]. Wręczyca Wielka: Gminny Ośrodek Kultury we Wręcycy Wielkiej.
- Kornaszewski, M. (1986). W sprawie klasyfikacji nazw terenowych. Uwagi i propozycje [In relations to classification of place names. Comments and suggestions]. *Onomastica*, 30, 5–15.
- Kurek, H. (1979). Zasady zapisu tekstów języka mówionego mieszkańców Krakowa [Rules of the transcription of spoken language texts by inhabitants of Krakow]. W: B. Dunaj (red.), *Wybór tekstów języka mówionego mieszkańców Krakowa* [Selections of texts of spoken language by inhabitants of Krakow] (s. 15–16). Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Kurek, H. (2002). Językowy obraz Podkarpacia (na przykładzie mikrotoponimii Dukielszczyzny) [Linguistic picture of Podkarpacie (on the example of the Dukla region)]. W: M. Skarżyński, M. Szpiczakowska (red.), *Rozmaitości językowe ofiarowane prof. dr. hab. Januszowi Strutyńskiemu z okazji Jego jubileuszu* [Language varieties donated to prof. dr. hab. Janusz Strutyński on the occasion of his jubilee] (s. 139–164). Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Makarski, W. (2009). Kapliczki, figury i krzyże przydrożne — deskrypcje, nominacje, inskrypcje [Roadside chapels, figures and crosses — descriptions, denominations and inscriptions]. W: P. Bortkiewicz, S. Mikołajczyk, M. Rybka (red.), *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym). Materiały z konferencji. Gniezno 22–24 września 2008* [Religious language past and present (at theological and cultural context). Conference materials. Gniezno 22–24 September 2008] (t. 5, s. 311–333). Poznań: Poznańskie Studia Polonistyczne.
- Matusiak-Kempa, I., Naruszewicz-Duchlińska, I. (2016). Toponimy jako świadectwo regionalnych wartości religijnych na przykładzie nazewnictwa na Warmii i Mazurach [Toponyms as evidence of a region's religious values on the basis of nomenclature in Warmia and Mazury]. W: M. Biolik, A. Naruszewicz-Duchlińska, W. Szulowska, E. Wolnicz-Pawłowska, W. Włoskiewicz (red.), *Slavica — Onomastica — Regionalia. Prace dedykowane Panu Profesorowi Jerzemu Dumie* [Slavica — Onomastica — Regionalia. Texts dedicated to Professor Jerzy Duma] (s. 113–121). Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Mrózek, R. (1990). *System mikrotoponimiczny Śląska Cieszyńskiego XVIII wieku* [Microtoponymic system of Cieszyn Silesia of 18th century]. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Mrózek, R. (2003). Mikrotoponimy jako językowe wyznaczniki przestrzeni kulturowej [Microtoponyms as linguistic determinants of cultural area]. W: Z. Kaleta (red.), *Nazwy własne a kultura. Polska i inne kraje słowiańskie* [Proper names and culture. Poland and other Slavic countries] (s. 196–202). Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.

- Mrózek, R. (2005). Nazwy terenowe [Field names]. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* [Polish Proper Names. Encyclopedia] (s. 231–257). Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie; Instytut Języka Polskiego PAN.
- Pelcowa, H. (2004). Religia w językowej interpretacji mieszkańców wsi [Religion in the linguistic interpretation of the countryside]. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, 49, 273–286.
- Pelcowa, H. (2011). Kapliczki i krzyże przydrożne w ustnych przekazach ludowych [Wayside crosses and shrines in oral folk transmission]. W: J. Adamowski, M. Wójcicka (red.), *Krzyże i kapliczki przydrożne jako znaki społecznej, kulturowej i religijnej pamięci* [Roadside crosses and shrines as symbols of social, cultural and religious memory] (s. 93–101). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Piechnik, A. (2011). Miejsce krzyży i kapliczek przydrożnych w kulturze ludowej (na podstawie ustnych przekazów gwarowych) [Crosses and wayside shrines in folk culture]. W: J. Adamowski, M. Wójcicka (red.), *Krzyże i kapliczki przydrożne jako znaki społecznej, kulturowej i religijnej pamięci* [Roadside crosses and shrines as symbols of social, cultural and religious memory] (s. 103–114). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Piechnik-Dębiec, A. (2012). Mikrotoponimia okolic Zakliczyna nad Dunajcem w ujęciu etnolingwistycznym [Microtoponymy of the area of Zakliczyn upon Dunajec in ethnolinguistic approach]. W: M. Pachowicz, K. Choińska (red.), *Mundus Verbi. In honorem Sophiae Cygal-Krupa* (s. 305–314). Tarnów: Wydawnictwa Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej.
- Pilecka, L. (2008). Legendy związane z Truskolasami [Legends connected with Truskolasy]. W: L. Pilecka, B. Roszak, S. Wrzesiński, *Truskolasy dawniej i dziś* [Truskolasy past and present] (s. 107–110). Truskolasy: Zespół Szkół im. St. Ligonii w Truskolasach.
- Rutkiewicz, M. (1997). *Nazwy terenowe i miejscowe w gminie Miedzichowo* (woj. gorzowskie) [Place and local names in the Miedzichowo commune (Gorzów Province)]. Poznań: Wydawnictwo WiS.
- Rutkiewicz, M. (2002). *Toponimia środkowozachodniej części województwa wielkopolskiego (gminy: Kuślin, Lwówek, Nowy Tomyśl, Opalenica)* [Toponymy of middlewest part of Wielkopolska province (communities: Kuślin, Lwówek, Nowy Tomyśl, Opalenica)]. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Rzetelska-Feleszko, E. (1982a). Nazwy terenowe dawniej i dziś [Place names past and present]. *Onomastica*, 27, 173–185.
- Rzetelska-Feleszko, E. (1982b). Semantyczne motywacje nazw geograficznych [Semantic motivations of geographical names]. *Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego. Filologia Polska. Prace Językoznawcze*, 8, 83–87.
- Rzetelska-Feleszko, E. (1993). Nazwy geograficzne [Geographical names]. W: J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski* [Contemporary Polish language] (s. 403–421). Wrocław: Wiedza o Kulturze.
- Seweryn, T. (1958). *Kapliczki i krzyże przydrożne w Polsce* [Shrines and roadside crosses in Poland]. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Siwiński, A. (2009). *Przydrożna kronika ziemi częstochowskiej. Przewodnik rowerowy* [Roadside chronicle of Częstochowa area. Bicycle guidebook] (t. 1). Częstochowa: Częstochowska Organizacja Turystyczna.
- Zin, W. (1995). *Opowieści o polskich kapliczkach* [Stories about Polish shrines]. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

SUMMARY

ROADSIDE SHRINES AND ROADSIDE CROSSES IN GEOGRAPHICAL NAMES (AS EXEMPLIFIED BY THE MICROTOPONYMS OF GMINA WRĘCZYCA WIELKA NEAR KŁOBUCK IN THE NORTH OF SILESIA VOIVODESHIP)

The main purpose of this article is an attempt at the description of the role of roadside shrines and crosses in geographical names. The study encompasses more than 1,000 microtoponyms collected in the years 2011–2017 in the area around the village of Wręczyca Wielka near Kłobuck (Silesian voivodeship). The analysis also offers a justification for the onyms, as well as stories and legends elicited during informal conversations with the middle and the oldest generation of inhabitants of the explored area. The author uses the research tools of cultural onomastics.

The objects of sacral architecture which appear in geographical names frequently have a number of functions. Mostly, roadside shrines and crosses help to locate or mark fields, meadows, forests and paths. Furthermore, the data that shed light on the motivation of microtoponyms document the relationship between the abovementioned examples of sacral architecture with the surrounding physiographic objects, highlighting the role of these forms in folk culture. Both roadside crosses and shrines commemorate past events and preserve the elements of rural customs. The few specimens of sacral architecture functioning as the motivation for microtoponyms also confirm the fact that, for the oldest generation of village inhabitants, religion is still one of the most important values.

Keywords: field name, microtoponym, cultural onomastics, a roadside shrine, a roadside cross